MÂRUF

(ortak-evrensel insanlık değerleri)

Münker deyiminin karşıtı olan ve münkerin yaklaşık iki katı yerde (40 civarında) geçen mâruf, Kur'an'ın önemli kavramlarından biridir.

Mâruf, urf (örf), arife aynı anlamlarda ve aynı kökten kelimelerdir. Hepsi irfan ve ma'rifet kökünden türemiş olup hepsinde irfana uygunluk esastır.

irfan, 'bir şeyi derinden derine düşünerek idrak etmek' olduğuna göre, mâruf, güzelliği ve iyiliği derinden derine düşünülerek anlaşılıp kabul edilmiş fiil, söz veya gelenektir. Nitekim, yukarıda irfana ilişkin tanımını verdiğimiz Râgıb aynı madde içinde ele aldığı mârufu şöyle tanımlıyor:

"Güzelliği akıl veya din aracılığı ile bilinip belirlenen her fiildir."

Dinin belirlediği güzellikler, iyilikler kadar aklın belirlediği güzellik ve iyilikler de mâruftur. Kur'an burada tekelciliğe gitmez, sadece kendi tespit ettiklerini güzel ve iyi gösterip bağnazlık yapmaz. Bu yüzden, mârufun bir diğer ifadesi olan örf, Kur'an tarafından bir hukuk ve yükümlülük kaynağı olarak gösterilmiştir.

Hayatî bir kavram olarak mârufun muhtevasını ve önümüzdeki olay ve problemdeki net boyutunu, biz tayin ederiz. Birkaç örnek verelim:

Ebeveyn ve akraba için vasıyyet, mâruf olana itibar edilerek yapılacaktır. Yani burada, yaşanılan zaman ve mekânın akla uygun kabulleri esas alınır, (bk. 2/178) Aynı yaklaşım işletilerek; diyette, boşanmada, mehir, doğan çocuğun bakımı, boşanmış eşlerin nafakası, eşler arası ilişkiler, süt emziren kadının hakları vs. hep

mârufun esas alınması suretiyle çözüme ulaştırılacaktır. (2/178, 180, 228-263; 4/5-8, 19, 25; 65/2, 6)

Mârufun değişmezleri veya evrensel ilkeleri vahiy tarafından verilir; ancak ayrıntılar akla, zamanın gelişimine bırakılır. İnsanın elikolu daima açık, beyin ve gönlü sürekli hür olmalıdır. İnsan, bu hürriyeti kullanarak, bulunduğu günün şartlarına göre mârufun içini dolduracaktır. Bu, sürekli bir düşünce ve ilim faaliyetini gerektirir ki buna içtihat dendiği bilinmektedir.

Münkere karşı çıkılması nasıl bir iman ve insanlık borcuysa, mârufun özendirilmesi de bir iman ve insanlık borcudur. (3/104, 114; 9/71) Bu yüzdendir ki Kur'an, münkere engel olma (nehy anil münker) ile mârufu yayıp desteklemeyi hemen daima yan yana kullanır ve bu ikisini mensuplarının niteliklerinden biri olarak ortaya koyar.

Kur'an'da, özellikle insan hakları, aile hayatı (evlenme, boşanma, nafaka vs.) ile ilgili ayetler sık sık mâruf ile iş görmeyi emreden ifadeler taşımaktadır.

Mâruf, örf kökünden gelen bir kelimedir. 'Örfleşmiş, örf olarak benimsenmiş söz, işlem ve kabul' demektir. İbadet ve iman hayatı dışındaki konularda kural koyarken kaçınılmaz biçimde dikkate almamız gereken 'maslahat' (kamu ihtiyaç ve yararı), örf dikkate alınmadığında anlam ifade etmekten çıkar. Kamusal-hukuksal alanda vahyin köşe taşı niteliğindeki temel ilkeleri korunmak şartıyla, günlük hayatın muamelât denen faaliyetlerinin hemen tümü maslahata göre çözülecektir. Kur'an'ın muamelât ile ilgili kuralları daha çok, örnekleme ve ufuk açma türündendir. Örneğin, fıkhın ukûbat (suçlar ve cezalar) kısmındaki suç ve cezalann büyük çoğunluğu, ayet ve hadislere değil, devlet reisinin ta'zîr denen belirlemelerine dayanmaktadır. Yani örf kaynaklıdır.

Osmanlı hukukunun tamamına yakını bu türden bir hukuktur. Yani şeriatten çok, padişahın iradesinden kaynaklanan örfî bir hukuktur. Ne yazık ki bazıları onu, sarığa ve sakala bakarak din kaynaklı, hatta bizzat din sanmaktadır.

Muamelât alanının çok değişken çehresi her gün, maslahat dikkate alınarak, örfleşmiş kabullere göre norma bağlanacaktır.

Kur'an, örfü bir hukuk kaynağı olarak benimsemektedir. "Örf ile emret!" (A'raf, 199) ayeti bu konuda temel ilkedir. Ancak şunu da unutamayız: Kur'an, 51 ayetle doğrudan, 100'ü aşkın ayetle de dolaylı olarak, atalar örfünü dinleştirmeyi, dokunulmaz ilan etmeyi şirkin bir uzantısı olarak göstermektedir. Acaba bir çelişme mi söz konusudur? Çelişme yoksa çözüm nedir?

Çelişme yoktur. Kur'an'ın istediği ve söylediği şudur: Örfü bir hukuk kaynağı olarak alabiliriz, almalıyız. Ama örfü dinleştirip ibadet ve iman alanına sokamayız. Muamelât alanında da zaman üstü kılamayız. Örf sürekli değişir, çünkü maslahat ve muamelât sürekli değişir. Ama esas anlamıyla din (ibadet, iman ve bir de muamelâtın makaasıd yani temel amaçlar kısmı) asla değişmez. O alan, Yaratıcı tarafından tüm zamanlara hitap edecek bir biçimde yapılandırılmıştır.

Mâruf ile amaçlanan, yerel-bölgesel örfler olamaz; çünkü Kur'an bu tür örfleri dokunulmaz kılmayı şirk saymaktadır. Ancak, insanlığın ortak-evrensel değerler halinde belirginleşmiş kabulleri vardır. Kur'an, bu ikinci kabullere yer vermemizi istiyor. Yani mâruf, ortak-evrensel insanlık değeri anlamında örfleşmiş kabul ve kuralların adıdır.

Kural olarak, örfün yöreselliğini de unutmamalıyız. Örf, ortak değer kabul edildiği zeminde hüküm ifade eder. Eğer ortak-evrensel insanlık örfleri söz konusu ise bu elbette ki herkesi bağlayacaktır. Örneğin *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'* bu türden bir örf belgesidir. Bu belge tüm insan toplumlarını bağlar.

Başka bir deyişle, mâruf ile emretmenin yerel örflerle emretmek şeklinde değerlendirilmesi Kur'an'a aykırıdır. Mâruf ile emretme, çok az konuda yerel örfle iş yapmak olabilir. Evrensel bir din olan İslam'ın örf anlayışı, onun çapına uygun olarak elbette ki evrensel örflere yollamayı öncelikli kılar. Bunun bir anlamı da şudur: İslam, hiç kimseye kendi toplumunun örfünü din veya hukuk yapma yetkisi vermez. Bu gerçek göz ardı edildiği içindir ki bugünkü İslam dünyası, Arap örflerinin egemenliğine girmiş ve birçok konuda Arap örfüyle din eşitlenir olmuştur. Günümüzde sürekli ortaya sürülen ve kutsallığı ilan edilen 'şeriat', Kur'an'ın evrensel ilkelerinden çok, yüzyıllar içinde oluşmuş örf ve yorumların bir toplamıdır.

Bugün insanlık camiasının ortak-evrensel kabulü haline gelen değerler yani öncelikle mâruflaşan değerler, insan haklan ile ilgili kabullerdir.

İnsan hakları her devirde ve her yerde peygamberlerin getirdiği mesajın temel hedeflerinin ifadesidir. Vahyin insan hayatına sokmak istediği en hayatî değerler, insan hakları başlığı altında toplanabilecek değerlerdir. Kur'an'ın özü ve amacı da budur. Hz. Peygamber, insan haklarının tüm zamanların ve mekânların temel amacı olduğunu gösteren muhteşem sözlerinden birini, İslam öncesi devirde üyesi olduğu ünlü 'Hilfu'l-Fudûl' (Erdemliler Paktı) derneği ile ilgili bir soruyu yanıtlarken söylemiştir. Mazlumları korumayı amaç edinen bir grup insanın oluşturduğu Hilfu'l-Fudûl'a neden katıldığı sorulduğunda şöyle diyor:

"Böyle bir derneğe İslam devrinde de çağrılsam katılırdım. Böyle bir şeyi en değerli nimetlere bile değişmem." (İbn Hanbel'den naklen İbn Kesir)

Günümüz dünyasında, mâruf kavramının ifadesi sayılabilecek çok önemli belgeler-bildirgeler oluşturulmuştur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bunların başında gelmektedir. Ne ilginçtir ki, bu evrensel mâruflar belgesinin altında İslam ülkelerinin sadece bir tanesinin imzası vardır: Türkiye. Bu nokta bizce, Türkiye'nin gerçek İslam açısından taşıdığı anlamı, önemi ve işgal ettiği yeri göstermede altı birkaç kez çizilecek önemdedir.

Mâruf, öncelikle ortak insanlık kabulleri olunca, hiçbir Müslüman'ın, insanlık toplumundan kopmaya, insanlığın ortak kabullerine aykırılığı din gibi algılamaya hakkı yoktur. Örneğin, hiç kimse insan haklarının gereksizliğini, kadın haklarının Batı'nın bir uydurması olduğunu, Ortadoğu despotizmlerinin iyi bir yönetim şekli olabileceğini İslam adına ileri süremez.

Aynen bunun gibi, hiçbir Müslüman yönetim, ortak insanlık değerlerinin (örneğin insan haklarının) ihlalini bir 'iç mesele' sayarak insanlık toplumunun bu konudaki müdahalelerine karşı çıkamaz.